

УДК 341.01

Олексій Драчов,

аспірант відділу міжнародного права
та порівняльного правознавства
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

ПРИНЦИП «PACTA SUNT SERVANDA» ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ*

У статті проаналізовано становлення, зміцнення і розвиток одного з основних принципів сучасного міжнародного права — pacta sunt servanda. Дається аналіз його впливу на міжнародне співтовариство в цілому і безпосереднє застосування в державах.

Ключові слова: pacta sunt servanda, добросовісне виконання міжнародних зобов'язань, взаємодія міжнародного та внутрішньодержавного права, правова імплементація норм міжнародного права.

На сучасному етапі зростає роль міжнародного права в забезпеченні ефективного функціонування життєво важливої для всіх держав системи міжнародних відносин. Важливою особливістю системи міжнародного права є те, що її серцевиною є основні принципи міжнародного права, які мають найвищу юридичну силу. Існування таких імперативних принципів у міжнародному праві свідчить про його високий рівень розвитку. У зв'язку з цим загальноприйнятим є принцип «pacta sunt servanda», що, як засвідчують вчені, «виник у формі міжнародно-правового звичаю на ранніх стадіях розвитку державності» [1]. Разом ці принципи створюють базу для нормального функціонування всього міжнародного права, а також його взаємодії з внутрішньодержавним правом.

У юридичній літературі зазначена проблематика становлення принципу «pacta sunt servanda», а також співвідношення міжнародного та національного права багатьма вченими [2] розглядається з точки зору двох критеріїв. Передусім важливе значення має аспект формально-правовий, який стосується визначення взаємовідносин між системами міжнародного та національного права,

питання пріоритету міжнародного публічного права, а також методів імплементації його норм у внутрішнє законодавство. Натомість аспект матеріально-правовий пов'язаний з самим фактом застосування міжнародного права у внутрішньодержавному правопорядку. Сюди належать такі питання: безпосереднє застосування міжнародних норм, опосередковане застосування цих норм завдяки їх імплементації внутрішньодержавними актами, інтерпретація національних правових норм на підставі норм міжнародного права, а також вплив міжнародного права на законодавчу діяльність.

Отже, розглядаючи проблему співвідношення міжнародного та національного права з точки зору формально-правового критерію, варто зазначити, що в правовій доктрині та практиці міжнародного права стає дедалі популярнішою засада примату остатнього над внутрішньодержавним правом. У цьому контексті влучні слова відомого українського юриста В. Н. Денисова, який зазначає, що «чимало дослідників, у тому числі й у вітчизняній доктрині, виступають за необхідність визнання міжнародним співтовариством примату міжнародного права,

* Рекомендовано до друку відділом міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

принаймні у разі розходження міжнародно-правових приписів з нормами внутрішнього права. При цьому наголошується, що зростаюча взаємозалежність держав, що супроводжується дедалі активнішим «вторгненням» міжнародного права у нові сфери національної юрисдикції, об'єктивно зумовлює *de facto* схвалення примату міжнародного права, спонукаючи держави визнати зверхність *de jure*» [3]. З огляду на вказані міркування доцільно відмітити твердження відомих польських юристів В. Чаплинського та А. Вирозумської: «Обов'язок держави забезпечити належне функціонування міжнародному праву у внутрішньодержавному виникає з фундаментальної засади *pacta sunt servanda*, а також з добре встановленого у сфері міжнародного права примату міжнародного права над національним. Однак слід підкреслити, що ці засади є виключно правилами міжнародного права і їх застосування закінчується на пограниччі з правом внутрішньодержавним» [4].

З огляду на вказані міркування можна зробити висновок, що у сучасне міжнародне право виходить з необхідності визнання за його нормами примату над нормами національного права, що спирається на дві фундаментальні засади:

— засада «*pacta sunt servanda*»,

— заборона посилання на постанови національного права для виправдання невиконання своїх обов'язків, що виникають з міжнародного права [5].

Зазначені принципи були сформовані не відразу, однак сьогодні не підлягає сумніву те, що вони існують і належним чином функціонують у взаємовідносинах між різними суб'єктами міжнародного права. З цього приводу влучні були слова державного секретаря США Баярда, який 1887 р. наголосив: «... якби уряд міг прийняти своє власне національне право як останні критерії існування своїх міжнародних прав і обов'язків, то норми міжнародного права стали би звичайною фікцією, не даючи жодної охорони державам». Слід зазначити, що цей погляд не є відосбленим, бо вже у 1871 р. в «Лондонській декларації о святості угод» було зазначено, що держава не може звільнитися від обов'язків, які виникають з трактату, ані

змінити його постанов, як тільки за згодою усіх сторін трактату, що була досягнута завдяки їх порозумінню [6].

Слід зазначити, що і російські юристи-міжнародники активно досліджували цю тему. Так, відомий юрист-міжнародник А. С. Яценко стверджував, що міжнародні договори завжди укладаються з розумінням їх обов'язковості для контрагентів; в їх основу покладено норму об'єктивного права, яка передбачає дотримання договорів (*pacta sunt servanda*). Джерелом цієї норми може бути авторитет лише всього цивілізованого людства як єдиного цілого [7].

Важливим прецедентом, що дав певні аргументи прихильникам концепції примату міжнародного права над внутрішньодержавним було рішення Женевського арбітражного суду в 1872 р. стосовно судна «Алабама», в якому він зазначив: «Є очевидним, що аби дотриматись належного виконання своїх міжнародних обов'язків, нейтральний уряд повинен поклопотатися (...) щоб його внутрішньодержавне право забороняло акти, які суперечать цій нейтральності» [8]. Розширюючи цю тезу слід також підкреслити, що примат міжнародного права щодо національного не обмежує суверенітету держави і ця засада була встановлена Постійною Палатою Міжнародного Правосуддя (далі — ППМП) ще у 1923 р. в справі щодо пароплава «Wimbledon». У цьому рішенні ППМП постановила: «Не можна в укладенні міжнародного договору, що зобов'язує державу до якоїсь дії або бездіяльності, допускати зречення суверенітету. Кожна цього типу угода накладає певні обмеження у виконанні суверенних прав держави в тому значенні, що надає цьому виконанню визначений напрям» [9].

У зв'язку з вищенаведеними твердженнями виникає запитання стосовно взаємодії принципу «*pacta sunt servanda*» з конституцією держави. На це питання нам дає відповідь консультативний висновок Постійної Палати Міжнародного Правосуддя 1932 р. стосовно осіб польської національності в Данцігу. Суд ствердив, що примат міжнародного права поширюється на всі акти національного законодавства, незалежно від їх ієрархії в системі джерел внутрішнього права. Тобто конституція,

хоча і є найвищим законодавчим актом, також повинна відповідати цій zasadі, «...держави не може посилається на власну конституцію щодо іншої держави, щоб ухилитися від обов'язків, що накладає на неї міжнародне право або діючі щодо неї трактати» [10].

Доцільно зазначити той факт, що практика суду не обмежувалась тільки констатацією взаємозв'язку між системами права і безпосереднім обов'язком дотримання своїх міжнародних зобов'язань, що виникає з міжнародних угод. Постійна Палата Міжнародного Правосуддя у своєму консультативному висновку в 1925 р. в справі обміну людьми між Грецією та Туреччиною ствердила: «Держави, яка взяла на себе міжнародний обов'язок, повинна здійснити у своєму законодавстві такі зміни, щоб ці обов'язки були виконані» [11]. Отже, суд, вже вкотре, не тільки зазначив безпосередній обов'язок держав дотримуватися принципу «*pacta sunt servanda*», але наклав на них обов'язок приведення норм свого національного права у відповідність до норм міжнародного права, таким чином стверджуючи примат міжнародного права над національним у міжнародній сфері.

Слід звернути увагу на те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань сьогодні є не тільки міжнародним звичаєм, а й добре встановленою та сформульованою договірною нормою міжнародного права. Досить ґрунтовно принцип закріплено у статтях 26 та 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів з дня 23 травня 1969 р. [12]. Згідно з положеннями ст. 26 «кожний чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись» — цей запис однозначно вказує нам на встановлення засади добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Проте не можна цю статтю розглядати окремо від ст. 27, що, в свою чергу, окреслює співвідношення міжнародних зобов'язань до національного права: «Учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання невиконання ним договору».

Важливе значення для розуміння змісту засади «*pacta sunt servanda*» має Статут ООН, в преамбулі якого ствер-

джується: «Держави-члени мають завдання створити такі умови, за яких можуть дотримуватися справедливості і повага до зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права». Пункт 2 ст. 2 Статуту ООН декларує принцип так: «Всі Члени Організації Об'єднаних Націй сумлінно виконують взяті на себе за цим Статутом зобов'язання, щоб забезпечити їм усім у сукупності права і переваги, які випливають з належності до складу Членів Організації» [13].

Крім вищезгаданих міжнародних норм, що стосуються принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, також треба відмітити Декларацію про принципи міжнародного права 1970 р., у якій підкреслюється, що цей принцип треба трактувати у широкому значенні і не обмежувати його тільки міжнародними угодами. Як зазначає В. Г. Буткевич, за змістом Декларації суб'єкти міжнародного права зобов'язані добросовісно виконувати зобов'язання, що випливають із загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, і зобов'язання, що випливають із міжнародних договорів, дійсних за сучасними принципами та нормами міжнародного права.

Враховуючи все вищевикладене, слід зазначити, що принцип «*pacta sunt servanda*» застосовується до усіх обов'язків, що виникають зі звичаю, міжнародних договорів, рішень міжнародних організацій та міжнародних судових органів тощо. Згідно з цією засадою не можна в односторонньому порядку відступити або змінити свої міжнародно-правові зобов'язання. Цей принцип є фундаментом ефективної дії суб'єктів міжнародного права в їх взаємовідносинах, а також стабільного та всебічного розвитку міжнародного права. Він є обов'язковим для держав, що належать до різних правових систем, тому що обов'язок дотримуватися прийнятих на себе зобов'язань стосується усіх без винятку учасників міжнародних відносин. Проте з огляду на існування різноманітних правопорядків, що самі формують свою позицію щодо практики застосування міжнародного права у внутрішньодержавній площині, сфера дії міжнародного

права обмежується виключно міжнародною площиною. З огляду на вказані міркування В. Чаплинський і А. Вирозумська підкреслюють: «Існування принципу (...) примату міжнародного права щодо державного права не означає його безумовного визнання і втілення у внутрішньодержавному правопорядку. Не означає це і безпосереднє застосування міжнародного права у внутрішньодержавній сфері» [14].

Таким чином, на сьогоднішній примат міжнародного права над внутрішньодержавним у міжнародній площині має загально-визнаний характер. При цьому специфіка міжнародного права є такою, що воно не дає жодних вказівок стосовно способу його застосування у внутрішньодержавній сфері, а дає державі свободу вибору відповідного методу імплементації. Отже, теоретичних рішень може бути стільки, скільки є національних правопорядків, однак спільним для цих правових систем, як вже зазначалося, є єдина система міжнародного права і засада «*pacta sunt servanda*». Як зазначив Г. І. Тункін: «В силу своїх суверенних прав держава здійснює міжнародні зобов'язання з врахуванням національного правопорядку і способами, зручними, перш за все, для конкретної держави» [15].

Як підкреслив український юрист-міжнародник О. О. Мережко, принцип «*pacta sunt servanda*» може вважатися основним принципом права міжнародних договорів і міжнародного права в цілому

і він є підтвердженням тези про існування сучасного міжнародного правопорядку, який стоїть над державами і який не можна вивести з сукупності суверенних волей окремих держав, оскільки він є чимось більшим, ніж проста сума держав [16]. Цей принцип є найбільш поширеним на міжнародній арені і застосовується до всіх міжнародних зобов'язань — як таких, що випливають з міжнародних договорів і звичаїв, так і таких, що закріплені в обов'язкових рішеннях міжнародних органів і організації тощо. Сторона, яка порушує міжнародне зобов'язання, має враховувати, що цим вона підриває довіру до себе інших суб'єктів міжнародного спілкування, а це, в свою чергу, зумовлює загострення економічних та політичних відносин. Таким чином, для зміцнення своїх міжнародних зв'язків потрібно виконувати власні договірні зобов'язання, а будь-які порушення норм у цій сфері, невиконання або неналежне їх виконання, є правопорушенням, тобто міжнародним деліктом, яке потребує вжиття відповідних заходів для поновлення порушеного права. Норми багатьох міжнародно-правових актів спрямовані на правове забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, що сприяє зміцненню політичних і економічних відносин, а отже, й справі зміцнення миру, однобічне ж розірвання договору викликає загострення міжнародних відносин.

ПРИМІТКИ

1. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній. — К., 2001. — С. 241.
2. Серед яких В. Чаплинський, А. Вирозумська, А. Лазовський, Р. Квечень, К. Скубишевський, М. Н. Шоу та інші.
3. Денисов В. Н. Розвиток правових засад та механізмів верховенства міжнародного права у внутрішньому праві України / В. Н. Денисов, А. Я. Мельник // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України ; за ред. В. Н. Денисова. — К. : Юстініан, 2006. — С. 14, 15.
4. Czaplinski W. Prawo publiczne: Zagadnienia systemowe / W. Czaplinski, A. Wyrozumska. — Warszawa, 1999. — S. 387.
5. Див. статті 26, 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 1969 р. // Действующее международное право : в 3 т. / сост. : Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. — М., 1996. — Т. 1. — С. 352; також див.: Lazowski A. Prawo miedzynarodowe publiczne / A. Lazowski, A. Zawidzka. — Warszawa, 2008. — S. 62.
6. Winiarski B. Wybor zrodel do nauki prawa miedzynarodowego / B. Winiarski. — Warszawa, 1938. — S. 41.
7. Яценко А. С. Международный федерализм. — М., 1908. — С. 228.
8. Greig D. W. International Law, second ed / D. W. Greig. — London, 1976. — S. 53—54.

9. Case of the S.S Wimbledon, 1923.08.17: Judgment No.1 (PCIJ, Ser. A., No. 1, 1923) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.icj-cij.org/pcij/serie_A/A_01/03_Wimbledon_Arret_08_1923.pdf

10. Advisory Opinion of 4 February 1932. (PCIJ, serie A/B, nr 44, s. 24) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.icj-cij.org/pcij/serie_AB/AB_44/01_Traitement_nationaux_polonais_Avis_consultatif.pdf

11. Exchange of Greek and Turkish Populations (Lausanne Convention VI, January 30th, 1923, Article 2). 1925.02.21: Advisory Opinion No. 10 (PCIJ, Ser. B., No.10, 1925) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.icj-cij.org/pcij/serie_B/B_10/01_Echange_des_populations_grecques_et_turques_Avis_consultatif.pdf

12. Действующее международное право : в 3 т. / сост. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. — М., 1996. — Т. 1. — С. 352.

13. Там само. — С. 9.

14. Czaplinski W. Prawo Miedzynarodowe Publiczne, zagadnienia systemowe / W. Czaplinski, A. Wyrozumska. — Warszawa, 1999. — S. 388 i nast.

15. Тункин Г. И. Основы современного международного права / Г. И. Тункин. — М., 1956. — С. 10.

16. Мережко О. О. Право міжнародних договорів і сучасні проблеми теорії та практики / О. О. Мережко. — К. : Таксон, 2002. — С. 67—68.

Драчев Алексей. Принцип «pacta sunt servanda» как правовая основа имплементации международно-правовых обязательств.

В статье проанализировано становление, укрепление и развитие одного из основных принципов современного международного права — *pacta sunt servanda*. Дается анализ его влияния на международное сообщество в целом и его непосредственное применение в государствах.

Ключевые слова: *pacta sunt servanda*, добросовестное выполнение международных обязательств, взаимодействие международного и внутригосударственного права, правовая имплементация норм международного права.

Drachov Oleksij. Principle of «Pacta sunt servanda» as legal framework of implementation of legal international obligations.

Becoming, strengthening and development one of basic principles of modern international law is analysed in the article — *pacta sunt servanda*. In the article the analysis of his influence is given on an international association on the whole and his direct application in the states.

Key words: *pacta sunt servanda*, conscientious implementation of international obligations, co-operation of international and domestic law, legal implementation of norms of international law.